

УДК 355.018(477)(045)«1914–1918»

DOI: 10.30840/2413-7065.2(71).2019.170672

УКРАЇНА У ГЕОПОЛІТИЦІ ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1914–1918 РОКІВ

Михайло СЛОБОДЯНЮК*orcid.org/0000-0002-2221-112X**кандидат історичних наук, науковий співробітник центру українських військових традицій і патріотичного виховання НДГУ*

Анотація. Перша світова війна 1914–1918 років спричинилася до докорінної зміни геополітичного устрою світу. Одним із чинників цих змін стало пробудження України до державного життя, як і багатьох інших, до цього часу підкорених націй. Але, на жаль, українська історіографія приділяє увагу переважно внутрішньополітичним проблемам цього періоду і практично не дає чіткої відповіді на питання – а що б було з Україною у разі перемоги у Першій світовій війні тієї чи іншої сторони (країн Антанти чи Четверного блоку), яке місце українська проблема займала у геополітиці держав, що воювали, які погляди на подальшу долю України вони мали, як це відбувалося у реальній політиці щодо України. Тому важливо розглядати долю України не лише через призму національно-визвольної боротьби, якій, цілком зрозуміло, приділяється головна увага в українській історіографії і яка таки заклала фундамент майбутньої української державної незалежності, а й відповідно до геополітичних планів тогочасних так званих «великих» держав, які зішлись у смертельній сутичці за панування у світі (Російської імперії, Німеччини, Австро-Угорщини, Франції та Великобританії). Можна отримати чіткий результат: якщо б перемогла Антанта, то Україна (й українська національна справа) могла бути остаточно похована Російською імперією. Жодна з країн Антанти не розглядала Україну як самостійну країну або навіть у вигляді федеративної частини Росії, на відміну від Польщі, країн Прибалтики, Фінляндії, Чехословаччини, країн Балканського півострова. Перемога Російської імперії могла остаточно поставити крапку в існуванні України навіть як просто окремого регіону, а українців – як самостійної нації. Однак у разі перемоги Німеччини та Австро-Угорщини для України все ж залишався якийсь мізерний шанс стати окремою національною державою, звісно, у вигляді васала цих країн-переможниць. Однак ми знаємо багато історичних прикладів, коли така урізана державність у майбутньому переходила у справжню. Операції німецьких військ в Україні у 1918 році та відновлення уряду Центральної Ради давали можливість реалізувати ці плани. Навіть при присутності німецьких військ в Україні була певна можливість будувати національну країну з усіма атрибутами державності. Досвід Гетьманщини це показав. Але поразка у Першій світовій війні і капітуляція Німеччини 11 листопада 1918 року ці можливості остаточно поховали, і в Україні залишився лише один шлях до державності – збройна боротьба з численними ворогами з усіх боків.

Ключові слова: геополітика; Україна; Антанта; Російська імперія; Німеччина; доля.

UKRAINE IN GEOPOLITICS OF LEADING STATES DURING WORLD WAR I (1914–1918)

Mykhailo SLOBODIANIUK*Candidate of Historical Sciences, research fellow**of the Center of Ukrainian Military Traditions and Patriotic Education of RIUS*

© Слободянюк М.

Annotation. *World War I (1914–1918) drastically changed the global geopolitical structure. A number of previously subdued nations including Ukrainians were enabled to establish independent states. Traditionally, Ukrainian historiography paid much attention to internal political processes of the period, neglecting potential problems of the Ukrainian state in case of possible victory of the Entente, or Central Powers; the place of the Ukrainian problem in the geopolitics of the belligerent states; their vision of Ukraine in future; the reflection of this vision in their real policy towards Ukraine. Therefore, it is important to consider geopolitical plans of the so-called leading states (Russian Empire, Germany, Austro-Hungary, France, and Great Britain) to complete a picture of struggle for national liberation, which finally resulted in restoration of Ukrainian independence. There may be no doubts that the Russian Empire as a member of victorious Entente would have suppressed not only Ukrainian statehood but Ukrainian national aspirations as well. Unlike Poland, Baltic States, Finland, Czechoslovakia, and Yugoslavia, members of the Entente never considered Ukraine as an independent state, or even a federated part of Russia. The Russian victory could have even put an end to the history of Ukraine as a geographical region, and Ukrainians as a separate nation. On the other hand, there was a minor chance for Ukraine to become an independent state through subjection to Germany or Austro-Hungary in case of their triumph. Although history often proved that such initial limited statehood could transform into a real one, German Army operations in Ukraine and restoration of the Central Rada to power provided a chance for the above mentioned elaborations. Even in the presence of German troops, Ukraine had a certain possibility to develop as a fully-fledged sovereign state, and the history of Hetman Skoropadskyi's regime proved it. However, Germany's defeat on November 11, 1918 ruined those chances. Ukraine had to defend its independence by fighting numerous enemies advancing on all sides.*

Key words: *geopolitics; Ukraine; Entente; Russian Empire; Germany; fate.*

Поразка Німеччини у Першій світовій війні дуже суттєво позначилася на долі України протягом ХХ століття. Тому вкрай важливо оцінити цю подію також з точки зору геополітичних планів великих держав, проаналізувавши, які наслідки вони могли мати для України. В українській історіографії ці питання слабо виокремлені, тому що вона переважно зосереджена на відносинах українських урядів протягом Української революції 1917–1921 рр., коли українське питання вже стало актуальним. Наше дослідження стосується переважно поглядів основних європейських світових держав на українське питання у світлі так званої «реальної політики», які так чи інакше реалізувалися протягом Першої світової війни і деякі з них докорінно змінилися

протягом бойових дій та створення української державності.

В останній рік Великої війни, 18 лютого 1918 р., розпочався вступ німецьких військ (а з 28 лютого – й австро-угорських) на територію України на прохання уряду УНР для допомоги у вигнанні більшовиків з країни та відновлення української влади. Якщо оцінювати цю подію не лише з точки зору внутрішньоукраїнських процесів, то побачимо, що вона мала значно більше геополітичне значення для України, ніж звичайна окупація, яких в історії України було достатньо протягом віків.

На початку Першої світової війни, коли перемога країн Антанти вважалася неминучою через значне перевершення за ресурсами над Німеччиною та Австро-Угорщиною, геополітичні перспективи

для України здавалися вкрай негативними. Метою Російської імперії було повалення Німеччини та повна дезінтеграція Австро-Угорщини, яка б привела до зникнення Австро-Угорщини з мапи Європи як держави. Ще у червні 1914 р., коли до Кронштадта з візитом прибула англійська ескадра адмірала Девіда Бітті, «оглядаючи перед англійцями світовий горизонт, цар Микола представив розпад Австро-Угорської імперії лише питанням часу; недалекий той день, коли світ побачить самостійне угорське та богемське королівства. Південні слов'яни, вірогідно, відійдуть до Сербії, трансільванські румуни – до Румунії, а німецькі області Австрії приєднаються до Німеччини» [1, с. 82]. Англійський історик Гью Сетон-Вотсон вважав, що «Росія, можливо, віддала б Німеччині не лише Австрію, а й Чехію. Німеччина, зі свого боку, видно достатньо легко погодилася б на надання Росії Галиції, а також, можливо, Румунії та Трансільванії» [1, с. 78; з посиланням на Seton-Watson H. *The Decline of Imperial Russia (1855–1914)*. London, 1952. P. 359]. Подібні перспективи остаточно знищили б у Галичині український національно-визвольний рух з подальшою русифікацією й цієї території України.

Слід зазначити, що офіційно російські уряди (Миколи II, Г. Львова – П. Мілюкова, О. Керенського) не оголошували своїх цілей у цій війні. Це давало змогу радянським і російським історикам вести балаканину про «благородну мету вступу Росії у Першу світову війну» нібито виключно для того, щоби надати допомогу «братам-сербам». На сучасному етапі досліджень питань історії Першої світової війни ця ілюзія переважає у працях російських націоналістичних

істориків. Не береться до уваги палке бажання царя та уряду Росії домінувати у Східній Європі, перетворивши слабку і переможену Німеччину на такий собі буфер між Російською імперією, з одного боку, та Францією і Великобританією – з другого боку Європи. Міністр іноземних справ Росії С. Сазонов 14 вересня 1914 р. на прохання своїх західних союзників підготував проект єдиних цілей Росії, Франції та Британії: «1. Три держави послаблять німецьку міць та претензії на військове і політичне домінування. 2. Територіальні зміни мали бути здійснені, виходячи з принципів прав національностей (при цьому Україні нічого не світило, тому що Російська імперія не визнавала існування українців як окремої від росіян національності. – М. С.). 3. Росія анексує нижню течію ріки Неман та східну частину Галиції (себто українську Галичину. – М. С.). Вона приєднає до королівства Польща східну Познань, Сілезію та західну частину Галичини... 8. Австрія буде являти з себе монархію, яка складається з трьох частин: Австрійська імперія, королівство Богемія та королівство Угорщина...» [1, с. 170]. Можливе було також включення чеської та словацької держав до складу імперії Романових (як до республіки П. Мілюкова – О. Керенського). У цьому випадку Росія зайняла б місце Німеччини та Австро-Угорщини у Центральній Європі [1, с. 170]. У листопаді 1914 р. Микола II цілком конкретно висловився про післявоєнний порядок: «Я наполягаю, щоби умови цього миру були вироблені нами трьома – Францією, Англією та Росією, лише нами одними. Відповідно, не потрібно конгресів, не потрібно посередництва. Ми продиктуємо Німеччині та Австрії нашу волю...

Головне – знищення німецького імперіалізму, кінець того кошмару, у якому Німеччина тримає нас уже понад сорок років. Потрібно позбавити німецький народ будь-якої можливості реваншу. Якщо ми дамо себе розжалобити, через деякий час буде нова війна... Ось як я уявляю собі результати, яких Росія має право чекати від війни і без досягнення яких мій народ не зрозумів би необхідності понесених ним затрат. Німеччина має погодитися на виправлення кордонів у Східній Пруссії. Мій Генеральний штаб бажає, щоби це виправлення досягло берегів Вісли... Познань та частина Сілезії будуть потрібні для відтворення Польщі. Галіція та північна Буковина дають змогу Росії досягнути своїх природних меж – Карпат...» [1, с. 171–172]. Подібна політика була характерна не лише для політичної еліти Російської імперії, а й підтримувалася всім російським суспільством, яке бачило своїм ключовим завданням імперського розвитку об'єднання малоросів, білорусів і великоросів у єдиній нації за аналогією з консолідацією британської, французької, а згодом, після об'єднання Німеччини, й німецької націй. Громадський і політичний діяч тогочасної Росії Петр Струве у 1914 р. у своїй статті «Велика Росія та Свята Русь», де він сформулював завдання Росії у світовій війні, на перше місце поставив завдання «возз'єднати й об'єднати з імперією всі частини російського народу», тобто анексувати «російську Галичину». Приєднання Галичини потрібне для «внутрішнього оздоровлення Росії, інакше австрійське буття малоросійського племені породило й живило в нас потворне так зване «українське питання» [9, с. 320, 330].

Як бачимо, вимоги Росії за імперською тональністю практично нічим не відрізнялися від тих, що виставило німецьке військове керівництво на перемовинах у Бресті 1917 – 1918 рр.

Таким чином, незважаючи на створену у 1914 р. байку про «безкорисну Росію», яку нині підтримують російські пропутінські історики, Російська імперія у Першій світовій війні нічим не відрізнялася від інших імперіалістичних хижаків (Німеччини, Австро-Угорщини, Франції, Великобританії). Місця для України та українців у цьому світі не було. Українцям була уготована роль статистів у цій боротьбі, чия доля мала розчинитися остаточно в російській нації, стати назавжди частиною Росії, тобто в цілому – частиною Азії, і забути про свою європейську історію. При цьому представники країн Антанти розуміли, що деякі можливості для України, як і для інших національних околиць Російської імперії, могли з'явитися лише з крахом царату. Посол Франції Моріс Палеолог писав у цей час у своєму щоденнику від 24 лютого 1917 р. (за новим стилем, перед так званою Лютневою революцією в Росії): «...у такій країні, як Росія, де ніякого прояву політичної або соціальної діяльності не здійснювалося без втручання, контролю та мертвої сутички центральної влади, а все життя у країні підкорюється всемогутній бюрократії... Я прийшов до того висновку, що, якщо паде царат, то разом з ним повалиться й уся російська будівля, перетворившись на руїни. Я навіть ставлю собі питання, а чи збережеться у цьому випадку національна єдність; яка сила, в ім'я яких принципів зможе у подальшому утримувати у російській орбіті окраїнні неросійські народи, яких

традиційна політика царів прив'язувала до московської держави?» [8, с. 718]. Політику Великобританії взагалі до 1917 р. не цікавило українське питання.

Але, на жаль, ситуація суттєво не змінилася й з крахом царизму. 3 травня 1917 р. міністр іноземних справ Тимчасового уряду Росії П. Мілюков оголосив основні цілі Росії (вже нової, республіканської) у війні, зробивши при цьому посилання на стратегічний курс американського президента Вудро Вільсона (так звані «14 пунктів Вільсона»): «Спираючись на принципи свободи націй, які висунув президент Вільсон, рівно як і держави Антанти, головним завданням союзників слід зробити ліквідацію турецького панування над пригніченими націями, починаючи з вірмен, які після перемоги мали отримати опіку Росії і радикальну реорганізацію Австро-Угорщини. Одним із природних наслідків цієї трансформації повинно бути об'єднання сербських територій; другим – створення чехословацької держави, оплоту на шляху німецьких планів завоювання ненімецьких земель. Угорщина та німецька Австрія мають бути замкнені у межах своїх етнографічних кордонів для повернення італійців – Італії, румун – Румунії, а українських провінцій – Україні. Всі ці ідеї повністю збігаються з ідеями президента Вільсона. Такий збіг поглядів спостерігається і щодо намірів оволодіти протоками» [6, с. 316]. Як видно, зі зміною державного устрою в Росії погляди нового політичного керівництва на Україну не змінилися – Галичину слід було приєднати до України, що означало – до Росії, складовою частиною якої, з поглядів Тимчасового уряду, Україна мала бути навечно. При цьому американський президент Вільсон у своїх «14-ти

пунктах» щодо України не був таким категоричним. Опубліковані американцями у жовтні 1918 р. офіційні коментарі до цього меморандуму передбачали більш гнучкий підхід. Серед інших пункт VI стосувався Росії: «Евакуація всієї російської території і таке врегулювання всіх питань, що торкаються Росії, яке б могло забезпечити саме повне і свобідне співробітництво інших націй світу у наданні їй безперешкодної і нічим не утисненої можливості прийняти незалежне рішення відносно її власного політичного розвитку і її національної політики і гарантує їй радий прийом у суспільство свобідних націй при тій формі правління, яку вона сама собі вибере; але не лише прийом, а й всляку підтримку у всьому, у чому вона потребує і чого вона сама собі бажає. Відношення до Росії у наступні місяці з боку сестер-націй послужить кращою перевіркою їх доброї волі і розуміння ними її потреб, які відрізняються від власних інтересів цих націй, – перевіркою їх розумної і безкорисної симпатії» [4, с. 151]. Але з коментарів видно, що перше питання, яким задавалися американці, чи «є вся російська територія синонімом поняття території, що належала колишній Російській імперії». І відповідають: «Ясно, що це не так, бо ж пункт XIII обумовлює незалежну Польщу, а це виключає територіальне відновлення імперії. Те, що визнано правильним для поляків, без сумніву, доведеться визнати правильним і для фінів, литовців, латишів, а може бути й для українців. Після того, як цей пункт був сформульований, відбулося відродження цих раніше підвладних народностей, тому не можна мати сумніву у тому, що їм треба буде надати можливість вільного розвитку. Проблема цих

народностей ускладнюється двома обставинами: 1. Тим, що вони висувають суперечливі вимоги, і 2. Тим, що евакуація, яка передбачена цим пунктом, може супроводжуватися більшовицькими революціями на території всіх цих народностей... Відповідно, якщо в результаті евакуації території виникне класова війна, вона, дуже вірогідно, вилететься також у форму конфлікту між народностями. Ясно, що в інтересах доброї угоди більш важливо знати погляд основної національності на кожній території, а не погляд правлячого та імущого класу. Це меншою мірою означає визнання мирною конференцією де-факто урядів, які представляють фінів, естонців, литовців та українців. Цей первісний акт визнання має бути обумовлений скликанням національних зібрань для створення урядів де-юре негайно після того, як мирна конференція визначить кордони цих нових держав. Наскільки можливо, ці кордони мають бути визначені за етнографічною ознакою, але у всіх випадках необхідно обумовити право безперешкодного економічного транзиту... При цьому необхідно всемірно заохочувати федеративні відношення між цими новими державами...» [4, с. 151–152]. Тому є всі підстави вважати, що й Тимчасовий уряд Росії, навіть при визнанні «14-ти пунктів Вільсона», на практиці робив все для повернення України до складу російської держави (бажано, без будь-якої автономії!). Підтверджує це і свідчення нового міністра закордонних справ Росії, після відставки Павла Мілюкова, українця Михайла Терещенка. Він відразу ж застеріг союзників від ілюзій: «Тимчасовий уряд у багатьох відношеннях так само націоналістичний, як і імператорський уряд» [1, с. 409].

Щодо противників більшовиків, так званих «білогвардійців», то ці прихильники «єдиної та неподільної» навіть і думки не допускали про існування не лише незалежної, а й автономної України. Що стосується більшовиків (Володимира Леніна, Йосифа Сталіна, Лева Троцького), то, на словах проголошуючи право націй на національне самовизначення, аж до незалежності, на практиці вони всіма силами цю незалежність нищили. Результатом стало формальне проголошення Української Республіки Рад, яка на практиці перетворилася 1922 р. на маріонеткову псевдореспубліку новітньої Радянської Російської імперії під назвою СРСР, де українські національні сили були просто фізично знищені протягом 1920 – 1930 рр.

У цілому слід погодитися з точкою зору австрійського дослідника Вольфганга Дорніка, який зробив висновки стосовно становища України у 1918 р.: «...навіть, якщо держави Антанти й не проводили якоїсь єдиної політики щодо України, втім для ставлення до неї головних із них, а саме США, Великої Британії і Франції, був властивий своєрідний скепсис... Свої інтереси в Україні найпослідовніше намагалася відстоювати Франція, проте щоб утвердити їх на довгу перспективу, їй бракувало військових засобів і політичної потужності... Велика Британія теж мала стратегічний інтерес в Україні, оскільки та була брамою до Центральної Азії й у разі німецького домінування на її території становила загрозу для британських колоній у Південній Азії. Проте Лондон зосередив свою увагу на підтримці Денікіна, а Україну відступив Франції. Але через тісну співпрацю з «білими» Британія пливла вже у великоросійському фарватері й не

могла відповідно підтримувати сепаратистські рухи. Крім того, в Лондоні дуже обережно ставилися до українського національного руху, оскільки в попередні роки він підтримував зв'язки з Віднем та Берліном. Найменшу зацікавленість у самостійній Україні виявляли США: протягом усього революційного періоду Вільсон сповідував ідею єдиної демократичної Росії, яка, подібно до США в Північній Америці, як мультинаціональна держава має охоплювати ледве чи не весь континент...» [9, с. 457–458].

Зовсім іншу картину для оцінки подій в українському контексті ми отримаємо, якщо подивимося на плани іншої протиборчої сторони у цій вікопомній Першій світовій війні, війни за геополітичний перерозподіл світу – Німеччини та Австро-Угорщини (позиції у цій війні союзників Німеччини – Туреччини та Болгарії – не розглядаються через незначність їх ролі у подальшій долі України). В Німеччині на початок Першої світової війни склалися два основних військово-політичних угруповання. В обох основною ідеєю, безумовно, було завоювання Німеччиною домінування спочатку у Центральній Європі (Міттельєвропі), а далі – й у світі в цілому. Однак шлях до Міттельєвропи – блоку держав під гегемонією Німеччини – обидва угруповання бачили по-різному. Одне угруповання (представлене канцлером Німеччини Теобальдом фон Бетман-Гольвегом та Маттіасом Ерцбергером) бачило головну перешкоду у досягненні своєї мети в Росії. Тому вони вважали, що «варварська Росія» мала бути викреслена з європейського контексту і відтиснута туди, де вона перебувала спочатку свого утворення і до початку XVIII століття, тобто в Азію. Зробити це можна було,

лише розгромивши Росію у Першій світовій війні. Одним із засобів на шляху до цієї мети була підтримка всіх підривних течій у Росії. У кінцевій фазі передбачалося створення низки буферних держав між Німеччиною та Австро-Угорщиною і Росією, які б із підтримкою Німеччини не давали можливості Росії повернути свої позиції у Європі. Такими державами німці на початку війни бачили відновлену під протекторатом Німеччини Польщу та, можливо, ще деякі нові держави у Прибалтиці, де завжди були у суспільстві сильні позиції німецької громади. Про Україну на цьому етапі не йшлося.

Інше угруповання на чолі з військово-морським міністром адміралом Альфредом фон Тірпіцем вважало головним ворогом Німеччини Великобританію, а метою війни – завоювання панування Німеччиною на морях та океанах. При цьому Російська імперія для цих людей бачилася швидше не ворогом, а потрібним союзником у боротьбі з англійцями (з якими у Росії завжди були негаразди у геополітичній площині). Тому українське питання і у цього політичного угруповання не стояло на часі.

Після зіткнення двох угруповань з початком Першої світової війни 19 серпня 1914 р. у Кобленці Німеччина вибрала лінію канцлера Т. фон Бетмана-Гольвега, а головними ворогами – Францію та Росію [1, с. 169].

Як бачимо, на цьому початковому етапі війни Україна у військово-політичних планах Німеччини не посідала значного місця у всіх політичних сил країни. Таким чином, українського питання для Німеччини відповідно до реальної політики (так званої *Realpolitik*) загалом поки не існувало. Звичайно, стимулюючи розпад багатонаціональної

Російської імперії, німці вели активну роботу з посилення сепаратистських настроїв серед народів Росії, у тому числі й серед українців. Але практичні плани німецького керівництва були пов'язані поки що лише з поляками, фінами, регіонами Прибалтики. На чолі реалізації німецької політики в Україні був поставлений балтійській німець Пауль Рорбах, який ще до початку Першої світової війни спеціально обслідував окремі райони Росії не предмет сепаратистських, антиросійських, настроїв, а також Альберт Баллін [1, с. 176]. Для досягнення своїх планів німці використовували й течії радикальних соціалістів (цим напрямком займався з 1915 р. Дієго фон Берен [1, с. 177]). Міністр іноземних справ Німеччини Готліб фон Ягов 11 серпня 1914 року видав інструкцію, де знайшлося місце й для України. В ході роздумів Г. фон Ягов від 30 жовтня 1915 р. писав: «В ходів зіткнення німецького і слов'янського світів панслов'янські тенденції в Росії будуть укріплюватися... Слід вирішити питання, чи не диктує необхідність видворення напівазійської московської імперії за Буг розглядати як імперативну необхідність...» [1, с. 275]. Але відкинути за Буг означало, що практично вся Україна залишалася у складі Росії, яка повинна була отримати поразку!

Однак твердження російського історика А. Уткіна про те, що «створення незалежної української держави та інше було висунуте німецьким керівництвом не в результаті військового виснаження та відчаю, а вже у перші дні війни. Не якісь екстремісти-пангерманці, а офіційне керівництво рейху поставило перед собою завдання розколу Росії. Вже на другому тижні війни бачення України було назване офіційною метою

німецької політики – і це йде аж до Брест-Литовська» [1, с. 177–178], значно перебільшено, що, в принципі, характерно для російських націоналістично налаштованих істориків, які прорахунки власної імперії звично приписують діяльності своїх ворогів. Немає конкретних фактів про розгляд проекту незалежної держави України серйозно німецьким керівництвом до кінця 1917 р. Свідком цього є неготовність німецьких керівників (Ріхарда фон Кюльмана та Макса Гофмана) включити у процес перемовин у Брест-Литовську Україну як самостійного політичного гравця при підписанні миру з Росією, незважаючи навіть на те, що у цей час Україна Третім Універсалом вже проголосила свою автономію, близьку до незалежності від Росії. Реальність сприйняття України як окремої від Росії держави стала можливою лише в процесі цих перемовин, виключно з ініціативи самої української влади і під тиском власних проблем Німеччини в ході війни.

Дещо інакшу позицію спочатку зайняло керівництво Австро-Угорщини. 17 жовтня 1914 р. канцлер Леопольд фон Берхтольд заявляв, що «наша головна мета у цій війні – послаблення Росії на довгі часи, і з цією метою ми повинні вітати створення незалежної української держави» [1, с. 178]. Але в ході війни ця політика австрійців практичної реалізації також не знаходила через опаску негативного впливу української держави на українців Австро-Угорщини (галичан).

Були спроби використати для фрагментації Російської імперії й народності Кавказу, мусульман, однак організації незалежної від Росії української держави як практичної цілі ще не стояло. Для

німців українці залишалися поки що регіональним різновидом росіян, фактором, яким можна було шантажувати та послаблювати Росію. Основна ставка робилася на соціалістичну революцію в Росії. Так продовжувалося до 1917 р. Проголошення автономії України вирішального впливу на зміну німецької позиції не виявило, тим більше, що українізація частин російської армії приводила лише до посилення їх боєздатності у збройній боротьбі на фронті з німецькими військами. У цей час і країни Антанти починають приділяти підвищену увагу до українського керівництва (Центральної Ради) у Києві. Вони обіцяють допомогу та фінансування взамін на посилення бойових дій на тих ділянках фронту (на території України), які Центральна Рада взяла під свою опіку та перейменувала в Український фронт. Однак із цих ініціатив Антанти нічого не вийшло.

І лише події 1917 р., Лютнева революція та більшовицький переворот у жовтні, суттєво змінили позицію Німеччини щодо українського питання. Рішучий перелом настав після звернення уряду Леніна до німецького керівництва про укладення перемир'я і підписання наступного мирного договору між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною, Болгарією та Росією.

Поява української делегації від Центральної Ради у Бресті спочатку була зі здивуванням сприйнята делегацією Німеччини, яка, як видно з її спогадів, до цього часу вважала Україну лише автономною, але невід'ємною частиною цілої Росії. В принципі, спочатку українська делегація так і намагалася діяти (були попередні домовленості з делегацією більшовиків, що українці

будуть її частиною лише у ролі спостерігачів) [3, с. 34–35]. Але російська делегація слова не дотрималася, тому українці категорично заявили про невизнання російської делегації як представника всієї Росії, а лише підпорядкованої більшовикам Великої Росії. Німці швидко зрозуміли, які переваги дає їм таке становище. Тому генерал М. Гоффманн повідомив українській делегації, що вони знають про проголошення державної автономії Україною, але не отримували офіційного повідомлення про це і поки змушені трактувати представників Ради Народних Комісарів (РНК) Росії як представників всієї Росії. Однак українська делегація пояснила, що не могла відправити німцям офіційну ноту, тому що формально знаходилася у стані війни з Німеччиною. Оцінивши ситуацію, М. Гоффманн повідомив: якщо Німеччина отримає офіційне повідомлення про те, що РНК не визнається як уряд усієї Росії, німецька делегація не буде вести з нею перемовини щодо українських справ. Таке рішення було викликане тим, що німці дотримувалися у дипломатії правил, які склалися століттями: не можна вести переговори з утворенням, що входить – чи прагне увійти – до складної державної організації з дуже невизначеними перспективами, треба дотримуватися «законних підстав» [2, с. 431]. Такими законними підставами німецьке керівництво вважало формальне оголошення Україною своєї незалежності від більшовицької Росії.

Слід особливо зауважити, що подібна позиція України зробила можливим для німців відстоювати у цих перемовинах незалежність від Росії також Польщі, Фінляндії та країн Прибалтики.

М. Гоффманн згадував: «Він (Кюльман) дав мені слово, і я почав пояснювати росіянам, який справжній стан справ і яка різниця існує між їхніми словами та їхніми вчинками; вони говорять голосні слова про свободу совісті, свободу слова, самовизначення народів і про інші чудові речі, а насправді у себе на батьківщині не терплять свобідного громадського руху; вони багнетами розігнали установче зібрання, вибори до якого закінчилися не на їх користь, розігнали збройною силою білоруське народне представництво у Мінську і тепер розганяють вільно обрану українську Раду» [7, с. 179].

Однак категоричні твердження В. Дорніка про те, що «у німецькій імперії розглядали можливість незалежної України лише як проміжний варіант на шляху до створення федеративної антибільшовицької Росії, яка під впливом Німеччини буде її союзником на Сході», є перебільшеними. Таку точку зору сповідували лише частина німецьких політиків, тому розвиток подій в Україні і в Росії суттєво впливав на зміну геополітичних поглядів творців німецької політики цього періоду [9, с. 456].

Тому для оцінки ситуації України у світовій політиці цього часу важливими є висновки, що зацікавленість держав Четверного союзу (у першу чергу Німеччини та Австро-Угорщини) саме до незалежної від Росії України створила передумови як для остаточного проголошення її державної незалежності (а не автономії, як раніше), так і перспективи для подальшого існування у такому стані досить тривалий час (як тоді могли вважати і українські, і німецькі політики). Таким чином, створювалася **можливість для України повернутися знову у Європу**, навіть якщо брати до уваги існування

її у вигляді окремої, повністю залежної від Німеччини, васальної держави (не важливо, у вигляді Центральної Ради чи Гетьманату). Вирішальну роль у цьому процесі, безумовно, зіграв Брестський мирний договір, що визнавалося більшістю політичного керівництва України того часу: Михайлом Грушевським, Дмитром Дорошенком, Володимиром Винниченком, при запереченні цього факту Павлом Христюком.

Введення німецьких військ, безумовно, було військовою операцією з оволодіння територією країни, незважаючи на запрошення українського уряду. Однак слід врахувати ті обставини, що такі самі дії чинили на території України й інші зацікавлені держави. Окупація України протягом 1918–1920 рр. Червоною армією В. Леніна – Л. Троцького (в результаті чого Україна перетворилася разом з іншими колоніями Російської радянської імперії у маріонеткову псевдореспубліку Рад), Добровольчою армією А. Денікіна (де жодної, навіть маріонеткової, державності для України і не передбачалося у межах «єдиної та неподільної» Росії), польською армією Ю. Пілсудського (в результаті чого Галичина та Волинь перетворилися у звичайні польські воєводства) не давала їй жодного шансу набути державну незалежність навіть у майбутньому. Україну у її прагненні до своєї незалежності не підтримував ніхто з основних гравців світової політики [9, с. 456].

І лише окупація Німеччини та Австро-Угорщини таку можливість (навіть якщо міркувати суто теоретично в перспективі) для України надавала. Історія вчить, що багато країн, які були раніше поглинуті великими імперіями, починали свою державну незалежність

з васальних, залежних державних утворень (наприклад, досвід Румунії, Болгарії, Сербії, Албанії, певним чином прибалтійських республік), які з часом перетворювалися у справжні державні утворення. Врешті-решт, і сама Московія, створена як маріонеткове утворення Золотої Орди, згодом отримала шанс здобути реальну державну незалежність. Саме така можливість з'явилася і в Україні в історичній перспективі після введення німецьких військ на її територію 1918 р.

Але саме ця можливість була остаточно перекреслена поразкою Німеччини у Першій світовій війні 11 листопада 1918 р. Тому українським політичним діячам не залишилося інших можливостей, як боротися за свою незалежність протягом подальших етапів української національно-демократичної революції і відстоювати своє місце на мапі Європи та світу збройним шляхом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Уткин А. И. Первая мировая война. Москва: Издательство Эксмо, 2002.
2. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис: монографія. Київ: Либідь, 1999.
3. Mędrzecki W. Niemecka interwencja militarna na Ukrainie w 1918 roku. Warszawa: Wydawnictwo DIG, 2000.
4. Архив полковника Хауза. Т. IV. Конец войны. Июнь 1918 – ноябрь 1919. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1944.

5. Уилер-Бенет Дж. Брестский мир. Победы и поражения советской дипломатии. Москва: ЗАО «Центрполиграф», 2009.

6. Милюков П. Н. Воспоминания. Москва, 1992.

7. Гофман М. Записки и дневники 1914–1918 гг. Ленинград: Госиздат, 1929.

8. Палеолог М. Дневник посла. Москва: Захаров, 2003.

9. Україна між самовизначенням та окупацією: 1917–1922 роки / В. Дорнік та ін.; упоряд. В. Дорнік. Київ: Ніка-Центр, 2015.

REFERENCES

1. UTKIN, A. (2002). *World War I*. Moscow: Eksmo. [in Rus.]
2. SOLDATENKO, V. (1999). *Ukrainian Revolution. A Historical Essay: A Monograph*. Kyiv: Lybid. [in Ukr.]
3. MĘDRZECKI, W. (2000). *German Military Intervention in Ukraine in 1918*. Warsaw: DIG. [in Pol.]
4. *The End of the War. June 1918 – November 1919*, Vol. 4 of *Colonel House's Archives*. (1944). Moscow: OGIZ Political Literature. [in Rus.]
5. UILER-BENET, Dzh. (2009). *Peace of Brest-Litovsk. Victories and Defeats of the Soviet Diplomacy*. Moscow: ZAO Tsentrpoligraf. [in Rus.]
6. MILYUKOV, P. (1992). *Memoirs*. Moscow. [in Rus.]
7. GOFMAN, M. (1929). *Notes and Diaries of 1914–1918*. Leningrad: Gosizdat. [in Rus.]
8. PALEOLOG, M. (2003). *An Ambassador's Diary*. Moscow: Zakharov. [in Rus.]
9. DORNIK, V., ed., et al. (2015). *Ukraine between Self-Determination and Occupation: 1917–1922*. Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukr.]